

**RUHIY RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALARNI JAMIYATGA  
IJTIMOIYLASHUVINI TA'MINLASHNING SAMARALLI USULLARI**

*Nizomiy nomidagi TDPU*

*Surdopedagogika va inklyuziv ta'lim*

*kafedra o'qituvchisi*

***Teshabayeva Oygul Fazliddinovna***

[tesabaevasamira@gmail.ru](mailto:tesabaevasamira@gmail.ru)

[Tel: +998999190750](tel:+998999190750)

Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolaning bilish faoliyati– intellekti mantiqiy tafakkuri, idroki, xotirasi, ixtiyoriy diqqati, ish qobiliyati va boshqa xislatlariga birinchi o'rinda markaziy nerv sistemasining kasalliklari natijasida ruhiy rivojlanishi sustlashadi. Bunday bolalarda hissiyot, iroda sferasidagi kamchiliklar birlamchi, aqliy zaiflik esa ikkilamchi hodisa bo'lib hisoblanadi.

T.A.Vlasova, M.S.Pevzner, V.I.Lubovskiy, T.V.Yegorova, K.S.Lebedinskaya, N.A.Nikashina, K.K.Mamedov, T.B.Shoumarov, N.A.Sipina, R.D.Triger va boshqa olimlarning ma'lumotlariga ko'ra boshlang'ich sinf o'quvchilarining 5, 8 foizini ana shunday bolalar tashkil etadi.

Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar aqliy darajasi jihatidan asosan ikki guruhga bo'linadi:

1. Yengil nuqsoni bor bolalar – bular maxsus sharoitda 1- 3 yil ta'lim-tarbiya olganlaridan keyin o'qishni ommaviy maktabning tegishli sinfida davom ettirishi mumkin.

2. Ruhiy rivojlanishida sezilarli darajada orqada qolgan bolalar – bular maktabni bitirguniga qadar maxsus sharoitda o'qitilishi kerak. Bunday bolalar maktab dasturini sog'lom tengdoshlari qatori o'zlashtira olmaydi. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarni ommaviy maktabda hamma qatori o'qitish ta'lim jarayoniga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi., ya'ni o'rtacha o'quvchining saviyasini orqaga tortadi, yaxshi va a'lo o'zlashtiruvchi o'quvchilarni yetarli darajada o'stirishga to'sqinlik qiladi.

Dastur materiallarini yaxshi o'zlashtira olmaganligi tufayli ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar doim muvaffaqiyatsizliklarga uchrayveradi, bu narsa ularning hulq-atvorida aksariyat turli salbiy xislatlar yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Ijtimoiy hayotga moslashtirish shaxsiyatning shakllanishini tavsiflovchi jarayonlar orasida eng keng tushunchadir. Bu nafaqat bolaning ijtimoiy hayotning tayyor shakllari va usullarini ongli ravishda o'zlashtirishi, moddiy va ma'naviy madaniyat bilan o'zaro munosabati, jamiyatga moslashishi, balki o'zlarining ijtimoiy tajribasi, qadriyat yo'nalishlari va shaxsiy hayot tarzini rivojlantirishni (kattalar va tengdoshlar bilan birgalikda) o'z ichiga oladi.

F.A.Mustaevaning fikriga ko'ra, ijtimoiy hayotga moslashish - bu insonning tashqi dunyo bilan o'zaro aloqada rivojlanishi.

L.V.Mardaxaev sotsializatsiyani shaxsiyatni shakllantirish jarayoni, shaxsning tilni, ijtimoiy qadriyatlarni va tajribani o'zlashtirishi (me'yorlar, munosabatlar, xulq-atvor shakllari), ma'lum bir jamiyatga xos bo'lgan madaniyat, ijtimoiy hamjamiyat, guruh, ijtimoiy aloqalarni va ijtimoiy tajribani ko'paytirish va boyitish jarayoni sifatida belgilaydi.

Ijtimoiylashtirish muammosini va uning ta'lim bilan aloqasini hisobga olgan holda, A.V.Mudrik uni jamiyat hayotini o'zlashtirish va takror ishlab chiqarish jarayonida shaxsning rivojlanishi va o'zini o'zi anglashi sifatida belgilaydi.

Jamiyatga moslashish boladan shaxsiy istaklarini maktabgacha ta'lim normalari va taqiqlariga bo'ysunishini talab qiladi. Ijtimoiy moslashuv - bu shaxs va ijtimoiy muhit o'rtasidagi uyg'unlik holati. Boshqa odamlar orasida yashash, jamiyatda o'zlarini qulay his qilish, boshqalar tomonidan ularni qabul qilish va tushunish uchun ularning hissiy va ruhiy holatini tushunish va his qilish, ularga munosib javob berish juda muhimdir. Bunday xatti-harakatlar sezish qobiliyatini, boshqaning holatini anglashni, hissiyotlarning "tilini" mohirona bajarishni talab qiladi, ya'ni. hissiy va idrok qobiliyatlarini shakllantirish.

Bolalarning ma'lum bir hissiy holatni tushunish darajasi bir qator shartlarga bog'liq:

- hissiyotning belgisi va modalligi. Shunday qilib, ijobiy his-tuyg'ular bolalar

tomonidan salbiy (g'azab, qo'rquv) ga qaraganda osonroq va yaxshiroq (masalan, quvonch) tan olinadi;

- turli xil hayotiy vaziyatlarda, har xil hissiy mikroiklimda va hokazolarda hissiy holatni tanib olishning hayotiy tajribasi va tajribasi to'g'risida va hokazo. Shunga o'xshash tajriba ko'pincha bolalarda o'z-o'zidan to'planadi, ammo uni boyitish ham maxsus tashkil etilishi mumkin, bu albatta imkoniyatlarni oshiradi. va mahorat

bolalar hissiy holatni tushunadilar;

- bolaning hissiyotlarning og'zaki belgilarini bilish darajasi.

Biroq, boshqa odamning pozitsiyasini qabul qilish, bolaning tajribasiga hissiy jihatdan javob berish qobiliyatiga qaramasdan, bolaning belgilangan qobiliyatiga qaramay, uning xatti-harakati hali ham o'z tajribasi va ijtimoiy doirasi bilan cheklanadi va, albatta, kattalar tomonidan qandaydir rivojlanish ishlari talab etiladi.

Ijtimoiy tajriba har doim bolaning harakatlarining natijasi, uning tashqi dunyo bilan faol aloqasi.

Bola tomonidan olingan ijtimoiy tajriba:

- ijtimoiy ma'lumotlar, ko'nikmalarning keng fondini o'zlashtirish jarayonida;

- ijtimoiy belgilar, munosabat, qadriyatlarni o'zlashtirgan holda turli ijtimoiy guruhlar doirasidagi aloqa jarayonida;

- har xil ijtimoiy rollarni bajarish jarayonida, xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirish.

A.V. Mudrikning fikriga ko'ra, tengdoshlar bilan hissiy aloqada bo'lish va yigitlar o'rtasidagi do'stona va kombinatsion aloqada o'zini namoyon qilish zarurati juda katta, ammo hamma ham uni qondira olmaydi. Ushbu imkoniyatni ro'yobga chiqarishning eng samarali vositalaridan biri bu bolalarning subkulturasiga rioya qilish istagi.

Bolalar subkulturasini orqali bolaning eng muhim ijtimoiy ehtiyojlari qondiriladi, masalan, kattalardan ajralib turish, oiladan tashqaridagi boshqa odamlar bilan yaqinlashish, mustaqil va ijtimoiy o'zgarishlarda ishtirok etish zaruriyati.

Bolalar subkulturasini - bu dunyo, qadriyatlar, bolalarning aloqa shakllari va faoliyati to'g'risidagi tasavvurlarning maxsus tizimi, madaniyatning o'ziga xos va o'ziga

xos qonunlariga muvofiq yashaydigan madaniyat.

Bolalar subkulturasida mazmunida turli xil mualliflar (V.V. Abramenkova, T.I. Alieva, M.S. Egorova va boshqalar) turli xil tarkibiy qismlarni ajratib ko'rsatishadi:

- xalq o'yinlari;
- bolalar folklori;
- bolalar hazillari;
- bolalarning falsafasi;
- bolalarning huquqiy kodeksi;
- bolalar modasi;
- yig'ish va yig'ish.

Bolalar subkulturasida muayyan funktsiyalarni bajaradi:

1. Bola eng muhim va eng birinchi shaxsiy toifani oladi - jins - boshqa bolalarga katta rahmat.

2. Bolalar subkulturasida bolani o'zini sinab ko'rish, uning qobiliyatlari chegaralarini belgilash uchun eksperimental platforma bilan ta'minlaydi va o'zgaruvchan rivojlanish yo'lini kuchaytiradi, uni g'ayrioddiy vaziyatlarda muammoli muammolarni echishga tayyorlaydi.

3. Bolalar subkulturasining makoni bolani psixologik boshpana, kattalar dunyosining yoqimsiz ta'siridan himoya qiladi, ya'ni psixoterapevtik funktsiyani bajaradi.

4. Bolalar subkulturasida yo'qolgan avlodlarni va urf-odatlarini avloddan-avlodga o'tkazib, madaniy saqlab qolish funktsiyasini bajaradi.

Bolani bolalar subkulturasiga kiritish ijtimoiylashuvni uyg'unlashtirishga yordam beradi - bolani tengdoshlar guruhida individuallashtirish, ularning ijtimoiy "men" xabardorligini bilish va kelajakda o'quvchining rolini ijobiy qabul qilishga tayyorlikni shakllantirish.

Ijtimoiy rivojlanishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardir: ijtimoiy hayotga moslashish, ijtimoiy madaniyat bilan tanishish jarayoni, uning ichki tuzilishi, shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy moslashuvini ta'minlash va yakka yakkalashish, yakka tartibdagi ijtimoiy qobiliyatlarni shakllantirish jarayoni.

Shunday qilib, biz ijtimoiy hayotga moslashuv jarayoni murakkab hodisa deb xulosa qilishimiz mumkin, uning davomida bola insoniyat jamiyatining ob'ektiv ravishda belgilangan normalarini o'zlashtiradi va doimiy ravishda ochiladi, o'zini ijtimoiy subyekt sifatida namoyon etadi va bolaning hayotini tashkil qilish uchun ijobiy his-tuyg'ular bilan to'yingan, xilma-xil tadbirlar, atrof-muhit va aloqaning yuqori intellektual salohiyati orqali shart-sharoitlarni yaratishni talab qiladi,

### **ADABIYOTLAR.**

1. Deti s zaderjkoy psixicheskogo razvitiya. T.A.Vlasova, N.A.Sipina tahriri ostida. M., 1984
2. Maorif vazirligining «Ruhii rivojlanishi sustlashgan bolalar uchun maxsus maktab-internatlar ochish» to'g'risidagi 1981 yil 3 iyul qarori.
3. K.S.Lebedinskaya, G.P.Bartyn, M.T.Dunayeva. Aktualniye problemi diagnostiki zaderjki psixicheskogo razvitiya detey. M., Pedagogika, 1982
4. S.D.Zabramnaya. Otkor umtvenno otstalix detey v spetsialniye uchrejdeniya. M., Prosvesheniye, 1988
5. G.B.Shoumarov, K.K.Mamedov. Psixik rivojlanishi sustlashgan bolalarning psixologik xususiyatlari va differensial diagnostikasi. [Toshkent](#), 1987
6. K.K.Mamedov, G.B.Shoumarov, V.P.Podobed. Ruhii rivojlanishi sustlashgan bolalar haqida. T., 1999